

Янкович М. В.,

викладач кафедри іноземних мов

Національного університету «Львівська політехніка»

ХУДОЖНІ ЗАСОБИ У ТЕКСТАХ ОРАТОРСЬКОГО ДИСКУРСУ СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОМОВ ДЕМОСФЕНА)

Анотація. У статті проаналізовано художні засоби, які функціонують у текстах ораторського дискурсу Стародавньої Греції (на матеріалі промов Демосфена). Виявлено, що особливою продуктивністю відзначаються епітети, порівняння і метафори. Усі вони служать, в основному, потужними засобами підсилення емоційно-психологічного впливу на численного адресата.

Ключові слова: художні засоби, ораторський дискурс, метафора, епітет, порівняння.

Постановка проблеми. Художні засоби вважають елементами великої мистецької майстерності мовця, які зумовлюють розкриття можливостей його таланту, створюють неповторну своєрідність мовлення, забезпечують її життєвість. За допомогою художнього засобу адресант отримує можливість чіткіше виділити у предметі чи явищі його особливості, надати йому конкретності, оцінити його, збагатити і окрасити мовлення, додати йому образності та виразності.

Актуальність теми наукової статті зумовлена необхідністю дослідження художніх засобів, оскільки вони беруть активну участь у творенні ораторського дискурсу Давньої Греції, утворюючи своєрідну мовну картину світу письменника. Використання таких засобів в ораторському дискурсі залежить від того, які функції вони виконують і з якою метою в певних випадках їх прагне вжити автор.

Мета статті – визначення і аналіз найбільш продуктивних художніх засобів, а також їх функціонування у текстах ораторського дискурсу Давньої Греції.

Виклад основного матеріалу. Під художніми засобами ми розуміємо сукупність прийомів, способів мовленнєвої діяльності оратора, за допомогою яких він досягає мети – творить художньо-естетичну вартість.

До найбільш продуктивних художніх засобів, притаманних ораторським текстам, ми відносимо епітет, порівняння та метафору. Особливо поширені є епітети (від старогр. τὸ ἐπίθετον – додаток), які належать до загальновідомих словесних художніх засобів. Епітетами у сучасній стилістиці називають художні, образні означення, що підкреслюють характерну рису, визначальну якість предмета, явища, поняття чи дії [3, 338]. У своїй роботі ми, однак, будемо дотримуватись широкого розуміння епітета як будь-якого емоційно-оцінного експресивного атрибута [4, 145].

Найчастіше використані в досліджених текстах епітети можна поділити на такі групи: епітети на позначення розміру, епітети за кількісним виявом, епітети, які мають етичну семантику та епітети, які характеризують емоційний стан.

Ознаку за розміром, що характеризують зовнішній вигляд предметів чи людей, передають прикметники: ὀλίγος (невеликий, малий), μέγας (великий), μικρός (малий), βραχύς (короткий), ἡλίκος (великий, об'ємний). Особливою продуктивністю відзначаються прикметникові епітети, які складають антонімічну пару: μέγας (великий) та μικρός (малий). У промовах вони вживаються

лише по відношенню до неживих предметів, наприклад: ... καὶ ξένους εἰσπέμπει καὶ χρήματ' ἀποστέλλει καὶ δύνάμιν μεγάλην ἔχων αὐτὸς ἐστὶ προσδόκιμος [11, 61, 1-3] – він і посилає найманців, і відправляє гроші, і, маючи велике військо, очікує. Також такі епітети часто сполучаються з іменниками непередметної семантики: Ὁ καὶ μέγιστόν ἐστι καθ' ὑμῶν ἐγκώμιον, ὃ ἄνδρες Ἀθηναῖοι [11, 55, 4-5] – це і є, афінські мужі, для вас найбільшою похвалою; тут ад'єктивом μέγιστόν мовець виражає позитивне оцінне значення, хвалячи афінян за те, що вони добре вміють розбиратися в справах справедливості.

Кількісну ознаку у політичних промовах передають прикметники: πολὺς (численний), μόνος (одинокий, єдиний), ἰκανός (достатній), μύριος (який дорівнює десяти тисячам), ὅλος (цілий, весь), λοιπός (решта), ἀμύθητος (величезний, безчислений). Найбільш вживаним з цієї групи виявився епітет πολὺς (численний), який сполучається лише з назвами предметів, явищ, а також з абстрактними іменниками. Найчастіше це іменники λόγος, χρόνος, δύναμις: ὑμεῖς δε, ὃ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, πλείστην δύνάμιν πάντων ἔχοντες... [10, 231, 18-19] – ви, афінські мужі, серед усіх маєте найчисленніше військо; ἀδικεῖ πολλὸν ἤδη χρόνον, καὶ τοῦτο αὐτὸς ἄριστα σύννοιδεν ἑαυτῷ [11, 63, 5-7] – вже довгий час він чинить несправедливо і це сам прекрасно знає. У цих реченнях епітети надають образну характеристику іменникам «військо» та «час» і конкретизують уявлення про них.

Досить численну групу становлять епітети, що характеризують емоційний стан: φοβερός (страшний, грізний, небезпечний), θαυμαστός (дивовижний, достойний подиву), εὐδαίμων (щасливий), ἄθλιος (нешасний, бідний), δύσκολος (незадоволений, буркотливий), δύστροπος (впертий, норовливий), δυσπολέμητος (нездоланий), ταπεινός (бідний, принижений), καταγέλαστος (смішний), ἡδύς (приємний), χαλεπός (важкий, неприємний, незадоволений), ἔρημος (одинокий, покинутий), ἄδοξος (безславний, ганебний). Наприклад:... Ὁ μὲν εὐδαίμων καὶ μέγας καὶ φοβερός πᾶσιν Ἑλλήσι καὶ βαρβάροις, ὑμεῖς δ' ἔρημοι καὶ ταπεινοί, τῇ κατὰ τὴν ἀγορὰν εὐετηρία λαμπροῖ, τῇ δ' ὅν προσῆκε παρασκευῇ καταγέλαστοι [13, 180, 1-3] – він [Філіпп] щасливий і великий, і страшний всім грекам і варварам, а ви одинокі і принижені, славні надміром на ринку, у підготовці [того, що стосується війни] смішні [із-за слабкості]. В поданому уривку можемо побачити, як епітети виражають негативні емоції мовця через те, що афіняни, на відміну від Філіппа, нещасні і принижені. Вони додаються до звичайних іменників, з метою посилити експресивність висловлювань, а також, щоб висунути важливе на передній план, і, таким чином, привернути особливу увагу слухача. Крім того, варто зауважити, що такі ад'єктиви в політичних промовах часто попарно з'єднані за допомогою сполучника καί.

Чимало епітетних словосполучень виражають етичну ознаку. Такі епітети, передаючи позитивну чи негативну ознаку, а іноді містячи ще й оцінну семантику, наповнюють мовлення емоційно-експресивним зарядом. Серед епітетів, які мають

етичну семантику: ἐχθρός (ворожий, ненависний), ἀγαθός (хороший, добрий), ἀληθός (правдивий), καλός (гарний, прекрасний), ὑπερήφανος (високомірний, гордий), φαῖλος (поганий, негідний), γενναῖος (благородний), σόφρων (благорозумний), δίκαιος (справедливий, чесний), φιλάνθρωπος (чоловіколюбний, гуманний, привітливий).

Носієм негативної етичної ознаки в ораторських промовах виступає Філіпп: ... ἐκεῖνο εἰδῶμεν, ὅτι ἐχθρὸς ἄνθρωπος καὶ τὰ ἡμέτερα ἡμᾶς ἀποστερεῖ... [10, 238, 13-15] – ми знаємо те, що [цей] чоловік ворожий і в нас наше відбирає. Як бачимо у цьому прикладі оратор, використовуючи по відношенню до Філіппа ад'єктив ἐχθρὸς, передає його негативну оцінку.

Епітети на позначення морально-етичних якостей іноді сполучаються з суспільно-політичними назвами осіб, соціальних станів, наприклад: ... ἀλλὰ δικάϊον πολίτου κρίνω τὴν τῶν πραγμάτων σωτηρίαν ἀντὶ τῆς ἐν τῷ λέγειν χάριτος αἰρεῖσθαι [9, 187, 2-3] – але я вважаю, що [обов'язком] чесного громадянина є віддавати перевагу спасінню державних справ, а ніж приємності від промов. Проте найчастіше засвідчено поєднання таких епітетів з абстрактними іменниками: Ὅρῃτε γάρ, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τὸ πρῶμα, οἱ προελήλυθεν ἀσελγείας ἄνθρωπος, ὃς οὐδ' αἴρεσιν ὑμῖν δίδωσι τοῦ πράττειν ἢ ἄγειν ἡσυχίαν, ἀλλ' ἀτελεῖ καὶ λόγους ὑπερηφάνους, ὥς φασί, λέγει... [10, 210-211, 13-16, 1-2] – бо бачите, афіньські мужі, справу – до якого нахабства дійшов чоловік: він не дає вам вибору діяти чи залишатися спокійними, але погрожує і, як кажуть, говорить високомірні слова.

З усіх поданих прикладів ми можемо зробити висновок, що епітетами в ораторському дискурсі виступають переважно прикметники, тому найпоширенішою моделлю епітетних словосполучень вважаємо таку Adj + Subs. Крім того, звертаємо особливу увагу й на те, що такі епітети можуть вживатися в одному із ступенів порівняння, частіше у найвищому.

Важливе місце в ораторському дискурсі посідають й порівняння – «стилістичний прийом, який полягає у зіставленні одного предмета, явища (суб'єкта порівняння) з іншим предметом, явищем (об'єктом порівняння) на основі якихось ознак (основа порівняння) з метою більш точного і одночасно образного описання першого» [2]. За допомогою порівнянь відбувається зближення таких віддалених понять, як живе й неживе, як фізичне й психічне; порівняння може торкатися якості і кількості, емоцій і експресії, іншими словами, у порівнянні особливо виразно проявляє себе єдність процесів пізнання людиною світу [1, 24].

Порівняння, які виступають в досліджуваному дискурсі, за семантикою можна поділити на певні лексико-семантичні групи (ЛСГ). За значенням суб'єкта порівняння їх можна поділити на 2 ЛСГ: людина та абстрактні поняття. Розглянемо, з якими образами (об'єктами) вони порівнюються в політичних промовах.

При суб'єкті порівняння *людина* об'єктом виступають:

1) інші люди: ... ὥσπερ δὲ οἱ βάρβαροι πικτεῦουσιν, οὕτω πολεμεῖτε Φιλίππῳ [10, 232, 4-6] – як варвари б'ються на колесах (= в кулачному бою), так ви воюєте з Філіппом. У цьому уривку афіняни порівнюються з варварами, які боягузливі, не можуть подивитися супротивникам в очі, при ударах відразу ж тримаються за поранені місця. ... ἀλλ' οὐδ' ἀνεγερθῆναι δυνάμεθα, ἀλλὰ μανδραγόραν πεποκόσιν ἢ τι φάρμακον ἄλλο [τοιοῦτον] εἰοίκα μὲν ἀνθρώποις [13, 165, 8-10] – а ми не можемо прокинутись, але подібні на людей, які випили мандрагори чи іншого засобу. У даному прикладі порівняння виражається за допомогою лексеми εἰοίκα, якою мовець прирівнює себе і афінян до людей, які ніби випили якийсь магічний засіб. З поданих речень можемо ясно

побачити, як цей художній троп не лише конкретизує уявлення про описувані суб'єкти, але й відображає негативне емоційне ставлення до них мовця.

2) міфічні істоти: Μὴ γὰρ ὡς θεῶ νομίζετ' ἐκείνῳ τὰ παρόντα πεπηγέσθαι πράγματα ἀθάνατα... [10, 210, 1-3] – не вважайте, що у нього як у бога, теперішні справи (становище) залишаться вічними. Тут Філіпп прирівнюється до бога за допомогою сполучника ὡς, що є реально-порівняльним показником.

3) явища природи: ... καὶ τὸν αὐτὸν τρόπον ὥσπερ τὴν χάλαζαν ἔμοιγε δοκοῦσιν θεωρεῖν... [12, 154, 1-2] – мені здається, що вони дивляться на нього як на град. У цьому ж прикладі оратор порівнює Філіппа (а точніше його дії) з таким явищем природи, як град, що падає на афінський народ. Таке зіставлення далеких понять, зведених в один образ явищ живого й неживого, вносить в ораторські промови додаткову експресивну барву. Οὐ γὰρ ἔστιν οὐκ ἔστι τῶν ἔξω τῆς πόλεως ἐχθρῶν κρατῆσαι, πρὶν ἂν τοὺς ἐν αὐτῇ τῇ πόλει κολάσῃτ' ἐχθρούς, ἀλλ' ἀνάγκη τοῖσις ὥσπερ προβόλοις προσπταίνοντας ὑστερίζειν ἐκείνων [13, 178, 20-23] – бо не можна, не можна перемогти зовнішніх ворогів держави, раніше ніж ви покараєте ворогів внутрішніх (у державі), але натикаючись на них як на скелі, ви з необхідності відставатимете від них. У цьому уривку дається порівняння ворогам держави зі скелями, адже мовець вважає їх сильними і неприступними, тобто тут також можемо спостерігати зіставлення живого з неживим.

Коли ж суб'єктом компарації виступають абстрактні лексеми, тоді їх порівнюють з іншими абстрактними лексемами... ὅσῳ δὲ τὰ τῆς πόλεως ἐλάττω γέγονε, τοσοῦτῳ τὰ τοῦτων ἡβήσεται [9, 191, 15-17] – наскільки [добробут] міста (держави) зменшився, настільки їх збільшився. Тут мовець порівнює добробут афінських політиків і добробут держави, вказуючи на те, що такі люди розкошують і стають багатими, тоді, як їхнє місто занепадає. Можна також побачити, що таке порівняння виражає негативну оцінку автора по відношенню до афінським політичних діячів.

Класифікувавши використані у політичних текстах порівняння, робимо висновок, що їх введення дає змогу створити у читача чіткіше уявлення про афінян, Філіппа і становище держави. Зіставляючи далекі поняття, мовець додає промовам емоційності та експресивності, а подекуди вводить до структури порівнянь компонент оцінності.

Для текстів досліджуваного дискурсу характерне також вживання метафор. Метафора є одним з найбільш поширених засобів вербалізації абстрактних понять, до яких належать емоції та емоційні стани людини. Метафору розглядають як «тип переносного вживання слова, що ґрунтується на подібності тих чи інших ознак» [5, 121], як «семантичний процес, при якому форма мовної одиниці або оформлення мовної категорії переноситься з одного об'єкта позначення на інший на основі певної подібності між цими об'єктами при відображенні свідомості мовця» [6, 334]. Метафоричні явища пов'язані з чуттєвим світосприйманням, експресивним переосмисленням дійсності й відтворенням її емоційно забарвленими мовними засобами.

Серед метафоричних словосполучень, зафіксованих у політичних текстах, ми виділили за граматичним вираженням такі основні типи: субстантивні, дієслівні та атрибутивні. Особливою частотністю вживання виділяються дієслівні метафори, тобто такі, в яких один член (другий) виражений дієсловом з переносним значенням. Досить продуктивними в ораторському дискурсі є дієслівні метафори, які виникають на перенесенні стану людини на предмети неживої природи: ὁ μὲν οὖν παρὼν καιρὸς, ὃ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, μονονουχὶ λέγει φωνὴν ἀφίεις, ὅτι τῶν πραγμάτων

ὁμῖν ἐκείνων αὐτοῖς ἀντιληπτέον ἐστίν, εἴτερ ὑπὲρ σωτηρίας αὐτῶν φροτίσετε [7, 122, 5-10] – отже, теперішній випадок, о мужі афінські, майже говорить, вимовляючи слово, що вам самим треба взятися за ці справи, якщо ви піклуєтесь про свій порятунок. У поданому прикладі можна спостерігати, що метафора виступає важливим засобом привернення уваги слухачів і знаряддям емоційного впливу на них. Так, оратор, апелюючи за допомогою метафори до емоцій афінян, закликає їх взятися за державні справи задля порятунку країни.

Активно вживаються дієслівні метафори, до складу яких входить компонент *ὁ πόλεμος* (війна) та *ἡ τύχη* (доля). Наприклад: *ὅποι μὲν γὰρ ἂν, οἵμαι, μέρος τι τῆς πόλεως συναποσταλῇ, κἂν μὴ πᾶσα παρῇ· καὶ τὸ τῶν θεῶν εὐμενὲς καὶ τὸ τῆς τύχης ἡμῖν συναγωνίζεται* [10, 235, 12-16] – бо куди б, я думаю, не була послана якась частина [громадян] міста, хоча б і не вся, [там] і прихильність богів і доля за вас бореться; ... *τὰ τῆς τύχης ἡμῖν ὑπάρξαι*, ἥραρ αἰεὶ βέλτιον ἢ ἡμεῖς ἡμῶν αὐτῶν ἐπιμελούμεθα ... [10, 213, 1-3] – справи долі сприяють нам завжди більше, ніж ми турбуємось самі про себе. Тут ми можемо побачити, що метафора використовується суб'єктом для створення ефекту образності, для впливу на слухачів, а також для передачі позитивної оцінки того, що сама доля сприяє і допомагає афінянам у боротьбі проти тирана Філіппа, і тим самим мовець впливає на слухачів.

Метафори з компонентом війна дають змогу образно, з більшою експресивністю передати стан військових справ, наприклад: *εὐρήσει τὰ σαθρά, ὃ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τῶν ἐκείνου πραγμάτων αὐτὸς ὁ πόλεμος, ἂν ἐπιχειρῶμεν* [10, 235, 5-8] – знайде, мужі афінські, сама війна погані [місця] в його справах, якщо ми за них візьмемось; *πρὸς θεῶν, τίς οὕτως εὐθὺς ἐστὶν ὑμῶν, ὅστις ἀγνοεῖ τὸν ἐκείθεν πόλεμον δεῦρο ἵξοντα, ἂν ἀμελήσωμεν* [7, 131, 8-11] – заради богів, хто з вас є настільки нерозумний, що не розуміє, що війна звідти прийде сюди, якщо ми не потурбуємось.

Окрім дієслівних метафоричних словосполучень фіксуємо також два приклади з атрибутивною та субстантивною метафорою: ... *ἀλλ' οὐδὲ βαρβάρων ἐντεῦθεν ὅθεν καλὸν εἰπεῖν, ἀλλ' ὀλέθρου Μακεδόνοιο, ὅθεν οὐδ' ἀνδράποδον πρίατό τις ἂν ποτε* [12, 153, 17-18] – тому не з варварів [він], про яких можна добре сказати, але з македонського нещастя, де ніколи хтось не міг купити [навіть] раба; ... *Φίλιππος ἐστὶ ἐχθρὸς ὅλη τῇ πόλει καὶ τῷ τῆς πόλεως ἐδάφει, προσθήσω δὲ καὶ τοῖς ἐν τῇ πόλει θεοῖς* ... [13, 166, 17-20] – Філіпп є ворогом цілому полісу і ґрунту поліса, і додам богам міста. У наведених уривках мовець навмисне використовує слова з метафоричними значеннями з метою переконати слухачів, що Філіпп є справжнім деспотом і головним винуватцем бід грецького народу.

Висновки. Таким чином, для підсилення емоційно-психологічного впливу політичної промови оратором активно використовуються художні засоби. До групи найбільш уживаних прийомів належать епітет, метафора та порівняння. Такі фігури найкраще відтворюють тогочасну дійсність, надаючи звичайному тексту особливої емоційності та оцінності. Крім того, вони служать потужним засобом збільшення експресії та маніпулювання аудиторією.

Література:

1. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови / А. П. Коваль. – К.: Вища школа, 1987. – 349 с.
2. Культура русской речи: Энциклопедический словарь-справочник / [под ред. Л.Ю. Иванова, А.П. Сковородникова]. – М.: Флинта: Наука, 2003. – 840 с.
3. Мацько Л. І. Стилістика української мови: підруч. для філол. спеціал. ВНЗ / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько. – К.: Вища школа, 2003. 454 с.
4. Селіванова О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
5. Сучасна українська літературна мова / М.Я.Плющ, С.П.Бевзенко, Н.Я. Грипас та ін.; за ред. М.Я. Плющ. – К.: Вища школа, 2003. – 430 с.
6. Українська мова : енциклопедія / [ред. В. М. Русанівський, О. О. Татаренко та інші]. – К. : Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. – 824 с.
7. Demosthenis Philippicae orationes V et Libanii Vita Demosthenis eiusdemque argumenta : OL I / Demosthenis. – Frankfurtia. M. : Prostat in Officina Broenneria, 1829. – P. 121-140.
8. Demosthenis Philippicae orationes Vet Libanii Vita Demosthenis eiusdemque argumenta : OL II / Demosthenis. – Frankfurtia. M. : Prostat in Officina Broenneria, 1829. – P. 145-166.
9. Demosthenis Philippicae orationes Vet Libanii Vita Demosthenis eiusdemque argumenta : OL III / Demosthenis. – Frankfurtia. M. : Prostat in Officina Broenneria, 1829. – P. 173-193.
10. Demosthenis Philippicae orationes Vet Libanii Vita Demosthenis eiusdemque argumenta : PH I / Demosthenis. – Frankfurtia. M. : Prostat in Officina Broenneria, 1829. – P. 204-239.
11. Demosthenis Philippicae orationes Vet Libanii Vita Demosthenis eiusdemque argumenta : PH II / Demosthenis. – Frankfurtia. M. : Prostat in Officina Broenneria, 1829. – P. 46-86.
12. Demosthenis Orationes: PH III / Demosthenis. – Lipsiae : In aedibus B. G. Teubneri, 1903. – P. 145-163.
13. Demosthenis Orationes: PH IV / Demosthenis. – Lipsiae : In aedibus B. G. Teubneri, 1903. – P. 163-181.

Янкович М. В. Художественные средства в текстах ораторского дискурса Древней Греции

Аннотация. В статье проанализированы художественные средства, которые функционируют в текстах ораторского дискурса Древней Греции (на материале речей Демосфена). Выявлено, что особой продуктивностью отмечаются эпитеты, сравнения и метафоры. Все они служат, в основном, мощными средствами усиления эмоционально-психологического воздействия на многочисленного адресата.

Ключевые слова: художественные средства, ораторский дискурс, метафора, эпитет, сравнение.

Yankovych M. Figures of speech in oratorical discourse in the texts of Ancient Greece

Summary. The article analyzes the figures of speech that operate in oratorical discourse in the texts of Ancient Greece (based on the speeches of Demosthenes). It reveals that the epithets, similes and metaphors are particularly used in oratorical discourse. They are mostly powerful tools to gain emotional and psychological impact on numerous recipient.

Key words: figures of speech, oratorical discourse, metaphor, epithet, simile.